

AHLÂKTA, HUKUKTA VE SİYASETTE ÖZGÜRLÜK KAVRAMI ÜSTÜNE

Prof. Dr. Doğan Özlem*

Giriş

Konuşma ve tartışma için bir çerçeve oluşturmak üzere, üç bölümlük bir sunumda bulunacağım: 1. Önce, "özgürlük" kavramının ontoloji, metafizik, teoloji ve tek tanrılı dinlerdeki gelişimine ilişkin birkaç not sunacağım. 2. Daha sonra konuşmamın ana gövdesini oluşturacak şekilde, bu kavramın ahlâkta, hukukta ve siyasetteki tarihsel ve güncel görünümüne değineceğim. 3. Son olarak, bir liberalizm eleştirisi doğrultusunda, günümüzde bu kavramın konum ve işlevini birkaç yönden değerlendirmeye çalışacağım.

1. Felsefe Tarihinde Özgürlük Kavramının Gelişimi Üstüne Birkaç Not

"Özgürlük"ün Sözlük Karşılıkları:

Freedom, liberty, liberté, Freiheit; *elefteria*/özgürlük - *anache*/zorunluluk karşıtlığı, *autarkhia* (otarşı), *autokrateia* (otokrasi), *autonomia* (otonomi), *autopragia* (otopragi), *libertas*: köle olmayan, kendi isteğiyle hareket eden; *liber*: üst sınıf insanı olması dolayısıyla özgür olan kişi (Roma), *sua sponae* -dış etki olmaksızın kendinden hareket eden-, *liber* - *servus* (köle) karşıtlığı.

a) Özgürlüğün Metafiziksel/Ontolojik anlamı:

Özgürlük, bir şeyin kendisi dışındaki bir şey veya etkiyle belirlenmemiş olma halidir. Evrende her şey belirlenmişse (determinizm, nedensellik, mekanizm) her şey *zorunluluk* altında bulunuyor demektir. Zorunluluk, buna göre, bir şeyin öyle olması, kendiliğinden başka türlü olamamadır. Evrende zorunluluk tam, eksiksiz halde varsa, özgürlük yok demektir. Tam bir zorunluluk yoksa, bu, özgürlüğe evrende bir alan kalıyor anlamına gelir.

b) Özgürlüğün Teolojik/Dinsel Anlamı:

Evrenin kendisi dışında bir şey veya etkiyle belirlenmemiş, buna karşılık her şeyi kendinden hareketle belirleyen tek bir yaratıcısı olduğuna inananlar için, bu yaratıcı yani Tanrı, özgürdür. O her şeyi belirleyen, fakat kendisi belirlenmemiş olandır ve özgürlüğü de buradan kaynaklanır. İki teolojik bakış şekli: 1. Tanrı özgürdür; fakat yarattığı her şey (insan dahil), belirlenmiş olduğundan, özgür değildir. 2. Tanrı evreni kendi akıl ve iradesine göre yaratmıştır ve bu akıl ve iradeden insana da bir pay ayırmıştır. İnsan, tanrısal akıl ve iradeden pay aldığı oranda özgürdür (irade-i cüz'iyeye, tikel irade, hürriyet-i cüz'iyeye, tikel öz-

* Yeditepe Üniversitesi, Felsefe.

gürlük). Buna göre her şey olmasa da, bazı şeyler insanın elindedir ve özgürlük, işte bu *elindelik*'ten ibarettir.

c) Modern Doğa Bilimlerinin Mekanizmi Karşısında Özgürlük Kavramı

Yeniçağla birlikte ortaya çıkan modern doğa bilimlerinin doğa kavrayışı, belirlenimci (determinist) ve mekanisttir. Buna göre doğada her şey doğa yasalarının tam bir belirlenimi altındadır. Doğada katı bir mekanizm hüküm sürmektedir (Galilei, Newton). İnsan da bu tam belirlenimin ve mekanizmin hükmettiği doğanın bir parçası olarak, özgür olamaz. İnsanın isterse başka türlü eyleyebileceği (irade, seçim) düşünülemez. Doğal olguları ayrıcalıksız belirleyen ve aynı nedenlerin hep aynı sonuçları doğurduğunu ifade eden *nedensellik yasası*, insanın doğal ve ahlâksal her türlü eyleminin belirlenmiş olduğunu öğretir. İnsanın psişik tepkileri gibi ahlâksal niyet, tasarım ve amaçları da belirlenmiştir. Psikoloji ve özellikle psikanaliz, insanın hangi doğal ahlâksal belirlenimler altında yaşadığının bir bilgisini ortaya koymaya çalışırlar.

2. Ahlâk, Hukuk ve Siyaset Felsefelerinin Ortak Kavramı Olarak Özgürlük

a) Ahlâk Öğretilerinde Özgürlük Kavramı

Ontolojide, metafizikte ve teolojide özgürlüğe yer ayırmayan anlayışlar kadar yer ayıran anlayışlar da olduğu bellidir. Yeniçağın doğa bilimlerinin katı belirlenimci ve mekanist tutumlarının 20. yüzyıl başlarından günümüze doğru iyice yumuşadığı, hattâ fizikte, özellikle atomaltı fiziğinde "belirlenimsizlik" in (Heisenberg) bir olgusal durum olarak kabul edildiği görülüyor. Ne var ki, doğada tam belirlenim ve mekanizmin olmadığını kabul etmek, doğada kısmi kalsa da özgür bir alan bulunduğu anlamına da gelmez. Her belirlenimsizlik durumu özgürlük durumu olmayabilir. Çünkü her belirlenimsizlik etkiden ve nedenden bağımsızlık anlamına gelmeyebilir. Bu yüzden belirlenimsizlik durumu bize, olsa olsa ve sadece, doğanın tam belirlenimli olmadığını söyleme hakkı verir; fakat tekrarlanmalıdır ki, bu durum doğada özgür bir alan veya şey olduğunu söyleme olanağı sağlamaz. Aynı durum bize özgürlük kavramını daha çok insanın yapıp etmeleriyle, eylemleriyle ilgili bir kavram olarak kullanmanın daha uygun olacağını gösterir. Bununla birlikte, özgürlüğü, daha çok, ahlâk, hukuk ve siyaset alanlarına ait bir konu olarak ele almak, onun metafizik, ontolojik, teolojik anlamlarını dışta bırakmamızı da haklı kılamaz. Gerçi özgürlüğü ontolojik, metafiziksel, teolojik zemine taşımadan ele almak, özellikle Yeniçağ ve Aydınlanma'dan bu yana bir genel eğilim olsa da, felsefe tarihine mal olmuş ahlâk, hukuk ve siyaset öğretilerinin büyük kısmı, özgürlüğü belirli bir ontolojik, metafiziksel, teolojik zeminden hareketle ele almışlardır.

Aşağıda bazı ahlâk öğretilerinde özgürlük kavramı üstünde dururken şunu görme ve gösterme fırsatı bulabileceğiz: Özgürlüğü görünüşte reddeden öğretiler bile, özellikle insan söz konusu olduğunda, aynı özgürlüğü bir başka kapıdan öğretileri içine almadan edememektedirler. Bu nedenle, özgürlüğün tüm ahlâk öğretileri içinde yer alan bir kavram olduğunu söylemek abartma olmaz ve bu öğretilerdeki ortak belirlemelere dayanarak, ahlâksal özgürlüğü şu yönleriyle tanımlamak hattâ olanaklıdır:

a) Kişinin kendi kendisini belirlemesi, denetlemesi, yönlendirmesi ve düzenlemesi hali.

b) Bireyin kendisini dış baskı, etki ya da zorlamalardan bağımsız olarak, kendi arzu edilir ideallerine, motiflerine ve isteklerine göre yönlendirmesi.

c) Kişinin, başkalarının buyruk ve isteklerine göre değil, kendi isteklerine göre davranabilme gücü.

d) Ahlâksal öznenin, kendi tercihlerine, akla dayalı kararlarına, iradesinin buyruklarına göre eyleyebilmesi durumu.

e) Varolan alternatif eylem tarzları arasında, insanın seçim yapabilme ve yapılan seçimin gereğini yerine getirebilme gücü.

f) Kişinin, dış koşulları, psişik ve biyolojik yapısının belirlenimini aşmayı, aşabilmeyi başararak, kendi ideallerine, isteklerine ve hedeflerine uygun davranabilmesi hali.

Birbirine benzer bu tanımlarda belirtilen ortak yönlere göre, genel bir özgürlük tanımı şöyle yapılabilir: Özgürlük, dış koşul ve nedenlere bağlı olmaksızın, kişinin kendi istek, irade, akıl, seçim ve tercihleri doğrultusunda eyleyebilmesi halidir.

Bu çerçevede içinde, kişinin veya ahlâksal öznenin, ya ahlâksal karar anında ya da geriye bakıp düşündüğünde, kararının özgürce verilmiş bir karar olduğunu, aynı koşullar söz konusu olduğunda, pekala başka türlü davranabilmesinin mümkün olduğunu görmesine, hissetmesine bağlı olan öznele duyguya *özgürlük duygusu* adı verilir. Kişinin, zorlamanın, baskının sonucu olmayan seçimlerde bulunduğu zaman yaşadığı duygu olarak *özgürlük duygusu*, aynı koşullar söz konusu olduğunda, başka türlü davranabilmesinin mümkün olduğunu bilmenin yarattığı *özgürlük sevincini*, önümde her zaman alternatif eylem tarzlarının mevcut olduğunu, geleceğin, benim dışımda, benden bağımsız olarak belirlenemeyeceğini bilmenin yol açtığı duygudur.

ı- Determinist (Belirlenimci) Ahlâk Öğretilerinde Özgürlük Kavramı:

Stoa felsefesinde insanın doğaya uygun yaşayarak mutlu ve özgür olacağı öğretilir. Roma dönemi Stoacılarının kullandıkları *secundum natura vivere* deyimini, "ikinci bir doğayı yaşamak" anlamına gelir ki, bununla kastedilen, insanın kendini, duygu ve tutkularını kontrol ederek ve aşırı duygulanımların yarattığı mutsuzluklardan kaçınarak yaşaması gerektiğidir. Bunu başaran insan kendine bir ikinci doğa yaratan ve bu anlamda mutlu olan insandır. Kısacası, özgürlük, doğal zorunluluklara uymaktan geçer

Spinoza (1632 - 1677) Yeniçağda belirlenimci etiğin en önemli temsilcisi olarak, özgürlüğü zorunlulukların bilincinde olmak olarak tanımlar ve ahlâksal eylemleri bu zorunluluk bilinci doğrultusunda gerçekleştirmek gerektiğini ifade eder ki, özgürlük insanların eylemlerini kendi doğalarının zorunluluğu altında yerine getirmelerinden başka bir şey değildir. Özgürlük, insanın doğa ve toplumla ilişkisinde yaşadığı bilgilenme/bilinçlenme süreci içinde gerçekleşir.

19. yüzyılda A. Schopenhauer (1788 - 1860), tek tek bireylerin iradelerinin tamamen belirlenmiş olduğunu, özgürlüğün ancak kendisi başka hiçbir şey tarafından belirlenmemiş bir "kendinde irade" (Wille an sich) içinde bulunabileceği, insanın bu anlamda bir kendinde iradesi olmadığından, her ne kadar iradeye ve özgürlüğe sahip olduğunu sansa da, onun esasen ahlâksal özgürlüğe sahip olamayacağını ileri sürer.

A. Comte da, doğa bilimci mekanizmin etkisi altında, ahlâksal eylemlerin doğa bilimlerinin buldukları yasalara göre gerçekleştirilmesi gerektiğini, insa-

nın ahlâksal özgürlüğe bu yasalara uygun davranma ölçüsünde sahip olabileceğini ekler.

Marx'a göre zorunluluk doğanın ve toplumun nesnel yasalarının, diyalektik yasaların belirleniminden başka bir şey değildir; özgürlük ise, insanın doğa ve toplumla ilişkilerinden elde ettiği bilgilenme/bilinçlenme sürecinde, bir zorunluluk bilinci ve bu bilince uygun eylemde bulunma hali olarak ortaya çıkar.

Belirlenimci ahlâk öğretilerinin iki temel tezi şunlardır: 1. Özgürlüğü kendinden hareketle eylemde bulunmak, bir dış nedene bağlı olmaksızın davranmak olarak tanımlayan tüm görüşler yanılığın içindedirler. 2. Ahlâk felsefesinin görevi, ahlâksal eylem ve ahlâksal yaşamımızı belirleyen temel güdüleri, eğilimleri, nedenleri açığa çıkarmak ve insanlara ahlâksal eylemlerini bunlara uygun şekilde gerçekleştirmelerini öğütlemektir.

Daha önce de belirtmeye çalışıldığı gibi, belirlenimci ahlâk öğretilerinde de özgürlüğe, zorunlulukların bilincinde olmak ve bunlara göre davranmak olarak tanımlanmak suretiyle bir yer ayrıldığı bellidir.

u- Hazcı/Yararcı/Pragmatist Ahlâk Öğretilerinde Özgürlük Kavramı:

Bu ahlâk öğretileri ahlâk fenomenlerini doğabilimsel, empirik (biyolojik, sosyolojik, psikolojik) bağıntılara dayalı bir zemin üzerinde ele almaları dolayısıyla aynı zamanda *doğalcı ahlak öğretileri* olarak da anılırlar ve bu yüzden kısmen belirlenimci ahlâk öğretilerine yakın dururlar. Bunların en eskisi Aristippos'un temsil ettiği *hazcılıktır*. Yeniçağın yararcı ahlâk öğretileri (Bentham, Mill) mutluluğu yararda bulan egoist öğretiler olmakla birlikte, "yarar"ı toplumsal yarar olarak anlayan Hutcheson ve Butler'ın elinde egoist-bireyci yönleri törpülenmiş öğretiler haline gelirler. Butler'de kendini-sevme ve başkalarının iyiliğini isteme (benevolence) eğilimleri, insanda doğuştan var sayılırlar. Öyle ki, insanın ahlâksal yaşamı bazı doğal eğilimleri doğrultusunda şekillenir.

Sonuçta yararcılık, yaygın olarak benimsenmiş ahlâk normlarına uymayı öğütlemekle, muhafazakar bir görünüme sahiptir. Bu ahlâk öğretilerinde özgürlük ise, bireyin kendine yararlı olanı başkalarına zarar vermeden yapması olarak tanımlanır ki, bu tanımın *liberal siyaset öğretisinin* özgürlük anlayışı tarafından da paylaşıldığı, hattâ bu siyaset öğretisinin büyük ölçüde yararcı ahlâk öğretisinin bir uzantısı olduğu üzerinde ileride durulacaktır.

uu- Ödev Ahlâkında (Kant) Özgürlük Kavramı:

Kant'a göre hazcı/yararcı ahlâk, bireyci, hattâ egoist bir ahlâktır; üstelik tümelleşemez, çünkü haz ve yarar göreceli şeylerdir. Oysa ahlâksal yaşam için tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi, yasa tümelliğinde ilkeler olmalıdır. Yani doğa yasasının tümelliğine sahip bir ahlâk yasamız olmalıdır. Ne var ki böyle bir yasa hayvansal yönümüzden yani içgüdülerimizden, eğilimlerimizden çıkarılamaz. Tümel bir ahlâk için gerekli bir tümel yasa, içgüdüye karşıt bir şey olarak ancak akıl'dan çıkarılabilir. İnsan, akli sayesinde, fenomenler dünyasının üstüne yükselir ve tümel bir ahlâk yasasının ve bu yasanın buyurduğu şeyin, yani "kategorik imperatif" in sesini işitir. Bu sesin gereğini yerine getirmek, "iyiyi istemek" gerekir ki; bu da "irade"yi şart koşar. Ahlâk yasası bize mutluluğa yönelmeyi (olan) değil, "ödev"imizi (olması gereken) yerine getirmemizi buyurur. Ödevi yerine getirmek ise, özgürlüktür. Dolayısıyla özgürlük,

dilediğini yapmak (keyfilik) değil, ahlâk yasasının gereğini yerine getirmek, "kategorik imperatif'e uymaktır. Bu ahlâk yasası heteronom (kendisi dışındaki bir nedene, etkiye bağlı/bağımlı, yasası kendisi dışında konulmuş olan) insanın değil, otonom (kendi koyduğu yasaya göre eyleyen) insanın yasasıdır. Ahlâk yasası, insanın kendi kendine koyduğu bir yasadır; o insanın otonomisinden kaynaklanır. Kendi dışındaki yasaya tâbi olmak (heteronomi) zorunluluk yani özgürlüksüzlük ifade eder. Özgürlük, Tanrı gibi, nedeni kendinde olmaktır. Kısacası, insanın kendi yasasına uyması özgürlük, onu gerçekleştirmesi ise "ödev"dir. Ve insan bu ödevi yerine getirmekten "sorumlu"dur. Sorumluluk, bu nedenle, özgürlüğün öbür yüzü gibidir. İnsanın kendini gerçekleştirmesi yani özgür olması, onu Ben, "kişi", human kılar. Sorumluluktan ve ödev bilincinden yoksun kimse, özgür olamaz. Ahlâk yasası, bireysel olduğu kadar toplumsaldır. "Öyle eyle ki, eyleminin dayandığı ilke, başkalarının da kendi akıl ve iradeleriyle onayladığı bir ilke olabilsin." (Özgürlükle gelen nedensellik.)

Kant'la birlikte bireyci ahlâk anlayışlarından toplumsal ve toplumcu ahlâk anlayışlarına doğru daha yaygınlaşan bir yönelim vardır. Örneğin Hegel, özgürlüğü, tarihsel olarak ve toplumda gerçekleştirilebilir bir şey sayar. Belirle-nimci bir ahlâk anlayışına örtük olarak sahip olan Marx, daha önce de belirtildiği üzere, özgürlüğün, doğanın ve toplumun nesnel yasalarının zorunlu bilgisine sahip insanın aynı doğa ve toplumla ilişkisi sırasında yaşadığı bilinçlenme sürecinde ve toplumsal eşitsizliklerin giderilmesiyle sağlanabileceğini belirtir.

b) Hukuk Öğretilerinde Özgürlük Kavramı

Hukuku, a) amaçsal/normatif, b) işlevsel, olmak üzere iki yönden tanımlamak gelenek olmuştur. Amaçsal/normatif yönüyle hukuk, toplumsal düzenin sağlanması amacıyla bireylerin birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerini düzenleyen bir normlar bütünü olarak karşımıza çıkar. Bu yönüyle hukuk ahlâkla birçok ortaklık içerir. Bir kez, hukuk da ahlâk da bir normlar topluluğuna dayanırlar. İkinci olarak, ikisi de herkesin istediğini yaptığı yerde ortaya çıkacak olan kaosu önlemek gibi bir işleve sahiptirler. İkisi arasındaki temel ayrım da şöyle belirtilebilir: Ahlak kuralları kişilerin ve grupların ortak yaşayışlarında benimsenmiş ve örf, adet, teâmül, gelenek, görenek yoluyla olduğu kadar, bunlara göre sınırlı kalsa da, bireysel irade, seçim ve tercih yoluyla da kurumlaşmış olan kurallardır. Bu kurallara aykırı davranışlar ancak ayıplama ve gruptan dışlama gibi tepkilere yol açabilir. Buna karşılık hukuk kuralları kişilerin birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerini "genel olarak" düzenler ve bu kurallara aykırı davranışlar, devletin yaptırımına ve zor kullanımına yol açar. Hukukun olduğu yerde devlet vardır. Hukuk kurallarını ahlâk kurallarından ayıran en önemli yön, hukuk kurallarının devlet gücüyle sağlanmış bir yaptırımının bulunmasıdır. Özellikle normatif yanıyla hukuk (ve hukuk felsefesi) evrensel olduğuna inanılan temel kural ve normlara dayalı olarak "eşitlik", "özgürlük" ve özellikle "adalet" ve "hak" kavramlarının tanımları doğrultusunda çalışır. İşte bu yönüyle hukuk, ahlâk ve siyaset alanları çok kez iç içe geçerler.

Modern hukuk öğretilerinde özgürlük iki temel tutumdan hareketle şöyle tanımlanır: a) Birey, devletin bireylerin birbirleri ve devlet karşısındaki haklarını yasalarla güvence altına aldığı ortamda hukuksal özgürlüğe sahiptir (liberal hukuk devleti). b) Bireylerin kişisel hakları, onların ortaklaşa sahip oldukları haklardan fazla olamaz, toplumsal barışı tehdit edecek, toplumun ortak çıkarlarını bazı bireylerin çıkarları lehine daraltacak şekilde düzenlenir (sosyal hukuk devleti).

Liberal hukuk devletinde bireye öncelik verilir ve bireysel özgürlükler üzerinde durulur ki, bunlar şöylece sıralanabilir: 1. tinsel/düşünsel özgürlükler: fikir ve vicdan özgürlüğü, din veya felsefe seçme özgürlüğü, 2. maddi/bedensel özgürlükler: kişisel güvenlik, yer değiştirme ve göç etme, hâne dokunulmazlığı, 3. ekonomik özgürlükler: mülkiyet hakkı, ticaret özgürlüğü.

Sosyal hukuk devletinde ise topluma öncelik verilir ve "toplumsal özgürlükler"den söz edilir ve bunlar arasında özellikle şunlara vurgu yapılır: Liberal hukuk devleti anlayışı altında sayılan özgürlüklerden olan ekonomik özgürlükler, toplumsal yaşamda eşitsizliklere yol açtıklarından, bu eşitsizliklere çözüm getirmek için işçi hareketleri, örgütlenme (sendikalar, dernekler) ve grev hareketleri aracılığıyla "kamusal özgürlükler" sağlanmalıdır. Burada, devletten ve topluluklardan yoksullara kaynak aktarımından, bazı ekonomik özgürlükleri kısıtlamaya, devlet eliyle ekonomik uygulamalar yapmaya kadar, sosyal eşitliği sağlamaya yönelik önlemler almak esastır.

c) Modern Siyaset Öğretlerinde Özgürlük Kavramı:

"Modern siyaset öğretileri" terimiyle kastedilen öğretiler içerisinde son iki yüz yıldır Batı siyasal düşüncesini en fazla meşgul etmiş olan iki öğretinin, "liberalizm" ve "sosyalizm" oldukları bilinir. Burada bu iki öğretinin özgürlük anlayışlarına, o da anımsatmak amacıyla, birkaç cümleyle yer vermekle yetinilecek, fakat bildirinin son bölümünde özellikle liberalizmin özgürlük anlayışı üstünde daha geniş şekilde ve eleştirel olarak durulacaktır.

ı- Liberalizmde Özgürlük Kavramı:

Modern hukuk öğretilerinde karşımıza çıkan iki özgürlük anlayışı, modern Batı tarihine yönünü veren iki siyaset anlayışı ve ideolojinin birer ürünüdürler. Bu iki anlayış ve ideoloji de, bilindiği gibi, liberalizm ve sosyalizmdir. Aslında konumuz olan "özgürlük" açısından bakıldığında, liberalizm ve sosyalizmin, Yeniçağa özellikle Fransız Devrimi'nden beri damgasını basmış olan iki temel kavram, "özgürlük" ve "eşitlik" kavramlarından birine tanıdıkları öncelik bakımından birbirinden ayrıldıkları bilinir. Yine bilinir ki, liberalizm bireyler arasındaki beceri ve yetenek farklılıklarını "doğal" bulduğundan, becerikli ve yetenekli olanların toplum içinde daha üst yerlerde bulunmalarına karşı çıkılmayacağını, hattâ toplumsal gelişmenin mümkün olduğu kadar beceri ve yeteneklerin teşvik edilmesi ve ödüllendirilmesine bağlı olduğunu, bu nedenle bu beceri ve yeteneklerin "özgürce" ortaya konulabilmesi gerektiğini savunur. Tam buna dayalı olarak liberalizmde "özgürlük" kavramı "eşitlik" kavramının hep önünde yer almıştır ve "eşitlik" yalnızca hukuksal eşitlik ve fırsat eşitliği ile sınırlandırılmıştır.

ıı- Sosyalizmde Özgürlük Kavramı:

Oysa bilindiği gibi sosyalizm, formal kalan hukuksal eşitliğin ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri gideremeyeceği, fırsat eşitliğinin ise daima becerikli ve yetenekli olanların lehine sonuçlanmakla bizzat ekonomik ve sosyal eşitsizliklere kaynaklık ettiği iddiasıyla, "eşitlik" kavramını "özgürlük" kavramının önüne koymakla karakterize olur. Sosyalizmde eşitlik, insanların birbirleriyle aynı konum ve değerde olmaları halidir. İlke olarak eşitlik, insanların birbirleriyle eşdeğer olduklarını, bundan dolayı insanlar arasında ayırım gözetilmemesi gerektiğini dile getirir. İnsanlar ekonomik, hukuksal ve siyasal yönden eşit olma-

lıdırlar. Sosyalizm, insanların maddî refahtan kendi ihtiyaçlarına göre pay almalarını, yoksulluğun, doğal nedenler dışında, esasen eşitsizlikçi ve sınıflı toplumsal yapıdan kaynaklandığını ileri sürerek, ekonomik eşitsizliğin, diğer eşitsizliklerin giderilmesinde ilk olarak giderilmesi gereken eşitsizlik olduğunu savunur. Hukuksal eşitlik, insanların yasalar önünde aynı konum ve değerde olmalarını öngörür. Siyasal eşitlik ise, insanların yöneticilerini kendi özgür iradeleri ile seçmeleri ve yine aynı yolla onları görevlerinden almalarını, herkesin eşit ölçüde yönetme hakkına sahip olduğunu ifade eder. Ve özgürlük, ekonomik, hukuksal ve siyasal eşitliklerin sağlanmış oldukları bir ortamda gerçekleşebilir. Kısacası özgürlük, ortaklaşa sahip olunanların en üst düzeyde bulunması halidir.

d) Sonuç Yerine: Liberal Özgürlük Anlayışının Bir Eleştirisi

Buraya kadar betimleyici ve tanımlayıcı bir tutumla ve elden geldiğince tarafsız bir şekilde, "özgürlük" hakkında bir kısmı zaten bilinen belirlemeler yapmaya çalıştım. Son olarak, bu belirlemelere dayanarak, liberalist özgürlük anlayışının kendi açımdan bir eleştirisini sunmaya çalışacağım.

Liberalizmin iki yüzü vardır ve bu iki yüz birbiriyle bağdaşmaz. Bu yüzlerden birisi, kısmen yarırcı ahlâk öğretilerinden izler de taşıyan "siyasal liberalizm" teriminde ifadesini bulurken, diğeri "ekonomik liberalizm" olarak anılır. Siyasal liberalizmle birlikte düşünülmesi gerektiği ileri sürülen "hukuksal liberalizm" in ise, insan hakları ve demokrasi temelinde "hukuksal eşitlik" fikrine dayandığı belirtilir. Siyasal liberalizm, her ne kadar hukuksal liberalizme dayanır görünse de, uygulamada o, liberalizmin öbür yüzü olan ekonomik liberalizm zemininde yükselir. Ekonomik liberalizm, insanların beden ve yetenek yönünden eşit olmadıklarını, insanlar arasında zekâ ve beceri farklılıkları olduğunu, yetenekli ve beceriklilerin bu yetenek ve becerilerini özgürce sergilemeleri, serbestçe mülk ve kapital sahibi olup yatırım yapmaları gerektiğini, toplumların da esasen bunların "özgür girişimcilik"leri sayesinde gelişebildiklerini öğretir. Liberalizmin hukuksal planda kalan ve fakat reelleşemeyen, sözde eşitlikçi ve ekonomik planda kalan ve fakat reel olan eşitsizlikçi yüzleri arasındaki gerilim, aslında asla giderilemez, yumuşatılamaz türden bir gerilimdir. Ekonomide sınıfları, aşırı gelir dengesizliğini, bir sosyal sınıfın diğer sosyal sınıf karşısında üstünlüğünü insanlar arasındaki eşitsizliğin doğal sonucu olarak gören natüralist tavrılı bu fiili liberalizm, hukuk alanında "hukuksal liberalizm" doğrultusunda bir formel eşitliği gözetmeye (hiç olmazsa görünüşte) ne kadar gayret ederse etsin, kendisinin sebep olduğu ekonomik ve sosyal eşitsizliklerden kaynaklanan toplumsal sorunların ve huzursuzlukların üstesinden gelememiştir, gelemez. O böyle bir gayreti, ancak, bu sorun ve huzursuzlukların kendi egemenliğini tehdit etmesi karşısında ve sınırlı bir şekilde göstermiş, ekonomik ve sosyal iyileştirmelere bu tehdidin büyüklüğü oranında kerhen başvurmuştur. Tarih bize, bu tehdidin azalması oranında liberalizmin pervâsızlaştığını, hattâ özellikle ekonomide (kapitalist ekonomi) vahşileştiğini öğretiyor. Zaten tarihsel olarak bakıldığında, liberal devlet, üstüne ne kadar "evrensel insan hakları" türünden cilâlar çekilmiş olursa olsun, uygulamada, burjuvazinin ekonomik konumunu güçlendirmek, mülkiyeti güvence altına alıp onu süreklileştirmek gibi bir işlev yüklenmiştir. Bu nedenle hukuksal liberalizm, teoride eşitlik fikrine de dayansa da, uygulamada ekonomik liberalizmin ürünü olan eşitsizlikçi kapitalist sosyo-ekonomik düzenin bir örtüsü, bir cilâsı olmaktan kurtulamaz. Çünkü hukuksal liberalizmin, ekonomik liberalizmin "özel mülkiyet" ve "özel

girişimcilik" kavramları üzerinde inşa edilmiş olan eşitsizlikçi yapısını değiştirecek bir gücü yoktur. Dolayısıyla onun eşitlikçiliği, uygulamada, sadece yasalar önünde bir formel eşitlik sağlamaktan öteye geçemez ve o bile pek işlemez. Hukuksal eşitlik ekonomik ve sosyal eşitlikle tamamlanmadığı yani bir sosyal hukuk devleti amaç edinilmediği sürece; liberal hukuk devleti, kurulu kapitalist düzene hizmet etmeye devam eder. Ve bugüne kadar liberal hukuk devletinin bir sosyal hukuk devletine dönüşmemiş olduğu da belirtilmelidir.

Günümüzde "globalleşme" sloganı altında Batı kapitalizminin en güçlü temsilcisi olan bir devletin kendisini hukuksal ve tabii daha önemlisi, ekonomik anlamda dünyaya tek seçenек olarak kabul ettirme girişimine tanık oluyoruz. (Son Irak operasyonu bu girişimin bir parçasıdır.) Bu nedenle nötralite ve olgusallık izlenimi bırakan "globalleşme" terimini, onun bir öznesinin bulunduğunu, bu öznenin Batı kapitalizmi (ve özel olarak ABD) olduğunu hatırlayarak, "globalleştirme" olarak anlamak ve kullanmak gerekir. Ben Batı kapitalizminin kendi varlığını idame ve dünyaya hükmetme amacıyla her şeyi yapabileceğine, kendi içindeki çekişmeler yüzünden dünyayı iki kez dünya savaşına sürüklemiş olan aynı Batı kapitalizminin kendisi dışındaki dünyayı ve kendisine bağımlı kıldığı ülkeleri, süreç içerisinde sömürgeleştirmeye yöneldiğini düşünüyorum. Bu durumda bizim ülkemiz gibi ülkelerin ve bu ülkelerin insanların ahlâksal, hukuksal ve özellikle siyasal olarak "özgür" kalamayacakları açıktır. Kalan özgürlüğümüze sahip çıkmanın ve onu daha da genişletmenin zamanı gelip geçmektedir.